

ДЕСЯТЬ НАЙРОЗПОВСЮДЖЕНІШИХ бур'янів степів України та їх контроль

Установлено, що найбільш розповсюдженими видами бур'янів у степах України в посівах пшениці є *Convolvulus arvensis*, *Cirsium arvense*, *Capsella bursa-pastoris*; ячменю ярого — *Convolvulus arvensis*, *Sinapis arvensis*, *Chenopodium album*; соняшника — *Convolvulus arvensis*, *Echinochloa crusgalli*, *Cirsium arvense*; на необроблюваних землях — *Polygonum aviculare*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Atriplex tatarica*, *Capsella bursa-pastoris*.

бур'яни, десять видів, поширення, трапляння, агрофітоценози, необроблювані землі

Бур'яни є постійними компонентами агрофітоценозів і необроблюваних земель. На сьогодні в степах України трапляється 735 видів бур'янів, з яких за різними оцінками лише від 5 до 30 видів виявлені в усіх агрофітоценозах і необроблюваних землях, а від 75 до 225 видів завдають певної шкоди сільськогосподарським культурам, багаторічним насадженням, сіножатям і пасовищам. Частина їх є отруйними й небезпечними для життя людини і тварин [1, 2, 4].

У межах одного поля бур'янові угруповання найчастіше були представлені 7—20 видами, іноді навіть 3—5 або 53—200 видами [2, 4].

Такі відмінності у видовому складі, поширенні, траплянні й шкідливості бур'янів зумовлені, очевидно, значною різноманітністю ґрунтово-кліматичних умов та екологічних чинників в агрофітоценозах різних степових зон України.

У зв'язку з чим, нами на підставі наших багаторічних польових дослідів і обстежень агрофітоценозів і необроблюваних земель, проведених впродовж 2000—2016 рр., було визначено десять найпоширеніших видів бур'янів, які найчастіше трапляються в різних агрофітоценозах і необроблюваних землях, визначають характер їх розподілу та системи контролю на визначених територіях.

Умови й методика. Визначення видового складу, частоти трапляння

О.М. КУРДЮКОВА,
доктор сільськогосподарських наук,

О.П. ТИЩУК,
науковий співробітник
e-mail: herbology8@gmail.com
Інститут захисту рослин НААН,
м. Київ

й поширення бур'янів проводили в агрофітоценозах і необроблюваних землях Степової, Посушливостепової й Сухостепової зон України за загальноприйнятими методиками [3, 5].

Обстеження виробничих посівів проводили 4—12 разів на рік на площах 10 га в 2-х повторностях. Облік бур'янів у дослідях — в 6—12-разовій повторності в межах

пробних рамок площею 0,25—1,0 м² з наступним визначенням видового й кількісного складу бур'янів. Щорічно проводили 2,0—2,2 тис. обліків чи описів, які обробляли за програмою Statistica 7,0.

Класифікацію бур'янів за частотою трапляння здійснювали за шкалою Ю.В. Будьонного, В.С. Зузи [1].

Результати досліджень. Встановлено, що в усіх степових зонах України списки десяти найпоширеніших бур'янів, які траплялися в певних агрофітоценозах та необроблюваних землях і нерідко виступали доміантами рослинних угруповань, були представлені однаковими видами хоч і з деякими змінами ранжування їх за частотою трапляння й кількісним складом у посівах і необроблюваних землях, але суттєво відмінних для різних агрофітоценозів (табл. 1).

Десять найпоширеніших видів бур'янів різних агрофітоценозів і необроблюваних земель Степів України, (2000—2016 рр.)

Агрофітоценози:			
пшениці озимої	ячменю ярого	соняшника	необроблюваних земель
Березка польова (<i>Convolvulus arvensis</i> L.)	Березка польова (<i>Convolvulus arvensis</i> L.)	Березка польова (<i>Convolvulus arvensis</i> L.)	Спорих звичайний (<i>Polygonum aviculare</i> L.)
Осот польовий (<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.)	Гірчиця польова (<i>Sinapis arvensis</i> L.)	Плоскуха звичайна (<i>Echinochloa crusgalli</i> (L.) P. Beauv.)	Амброзія полинолиста (<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.)
Грицики звичайні (<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.)	Лобода біла (<i>Chenopodium album</i> L.)	Осот польовий (<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.)	Лутига татарська (<i>Atriplex tatarica</i> L.)
Кудрявець Софії (<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl)	Щириця загнута (<i>Amaranthus retroflexus</i> L.)	Латук татарський (<i>Lactuca tatarica</i> (L.) C. A. Mey.)	Грицики звичайні (<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.)
Латук татарський (<i>Lactuca tatarica</i> (L.) C. A. Mey.)	Латук татарський (<i>Lactuca tatarica</i> (L.) C. A. Mey.)	Щириця загнута (<i>Amaranthus retroflexus</i> L.)	Чорнощир нетреболістий (<i>Cyscachaena xanthiifolia</i> (Nutt.) Fresen)
Буглосіодес польовий (<i>Buglossoides arvensis</i> (L.) I. M. Johnst.)	Осот польовий (<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.)	Амброзія полинолиста (<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.)	Кульбаба лікарська (<i>Taraxacum officinale</i> Wigg. aggr.)
Сухоребрик Льозеліїв (<i>Sisymbrium loeselii</i> L.)	Латук дикий (<i>Lactuca serriola</i> L.)	Мишій зелений (<i>Setaria viridis</i> (L.) P. Beauv.)	Щириця загнута (<i>Amaranthus retroflexus</i> L.)
Вероніка плющоліста (<i>Veronica hederifolia</i> L.)	Плоскуха звичайна (<i>Echinochloa crusgalli</i> (L.) P. Beauv.)	Нетреба ельбінська (<i>Xanthium albinum</i> (Widder) H. Scholz)	Нерівноквітник покривельний (<i>Anisantha tectorum</i> (L.) Nevski)
Талабан польовий (<i>Thlaspi arvense</i> L.)	Амброзія полинолиста (<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.)	Чорнощир нетреболістий (<i>Cyscachaena xanthiifolia</i> (Nutt.) Fresen)	Лобода біла (<i>Chenopodium album</i> L.)
Сокирки царські (<i>Consolida regalis</i> S. F. Gray)	Рутка лікарська (<i>Fumaria officinalis</i> L.)	Вовчок соняшниковий (<i>Orobanche cumana</i> Wallr.)	Коніза канадська (<i>Conuza canadensis</i> L.)

Зокрема, в посівах пшениці озимої найбільш обтяжливими з них, з високим рівнем рясності, були: *Convolvulus arvensis* (2,8 шт./м²), *Cirsium arvense* (2,5 шт./м²), *Capsella bursa-pastoris* (17,8 шт./м²), *Descurainia sophia* (15,4 шт./м²) тощо; ячменю ярого — *Convolvulus arvensis* (3,4 шт./м²), *Sinapis arvensis* (9,1 шт./м²), *Chenopodium album* (8,5 шт./м²), *Amaranthus retroflexus* (6,1 шт./м²) тощо; соняшника — *Convolvulus arvensis* (3,1 шт./м²), *Echinochloa crusgalli* (22,4 шт./м²), *Cirsium arvense* (2,9 шт./м²), *Lactuca tatarica* (2,0 шт./м²) тощо.

З другорядних видів з частотою трапляння від 26 до 50% та рясністю від 0,9 до 16,3 шт./м² було виявлено витку гречку берізкоподібну (*Fallopia convolvulus* (L.) A. Love), курай козячий (*Kali tragus* (L.) Scop.), паслін чорний (*Solanum nigrum* L.), шириця біла (*Amaranthus albus* L.), жовтозілля весняне (*Senecio vernalis* Waldst. & Kit.), вівсюг звичайний (*Avena fatua* L.), триреберник незапашний (*Tripleurospermum inodorum* (L.) Sch. Bip.), цинанхум гострий (*Cynanchum acutum* L.) тощо.

В останні 17 років в усіх агрофітоценозах степових зон України в загальній забур'яненості посівів збільшилася з 6—9 до 26—31% частка таких багаторічних бур'янів: *Convolvulus arvensis*, *Cirsium arvense*, *Lactuca tatarica*, молочай лозний (*Euphorbia virgate* Waldst. & Kit.). А кількість пирію повзучого (*Elytrigia repens* (L.) Nevski), серцевика крупкоподібного (*Cardaria draba* (L.) Desv.) і свинорию пальчастого (*Cynodon dactylon* (L.) Pers.) зменшилася з 12—14 до 1—3%. Серед однорічних видів зріс з 0,5—1,5 до 18—63% і більше вплив *Ambrosia artemisiifolia*, *Cyclachaena xanthiifolia*, а в посівах пшениці озимої — ще й *Anisantha tectorum*, *Veronica hederifolia*, реп'яшка яйцеподібного (*Ceratocephala testiculata* (Crantz) Besser) тощо.

У фітоценозах необроблюваних земель, як за частотою трапляння

Латук татарський

(98—100%), так і за рясністю (від 60 до 1,6 тис. шт./м²) переважали *Polygonum aviculare*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Atriplex tatarica*, *Capsella bursa-pastoris* тощо. В останні роки домінуюче становище в бур'янових синузях необроблюваних земель розпочинають займати види з високою насінневою продуктивністю: *Ambrosia artemisiifolia*, *Amaranthus retroflexus*, *Chenopodium album*, *Cyclachaena xanthiifolia* тощо. Крім цих видів все більшого поширення набувають раніше другорядні та нові бур'яни *Conyza canadensis*, хондрила короткодзьоба (*Chondrilla brevirostris* Fisch. & C. A. Mey), ценхрус довгоколючковий (*Cenchrus longispinus* (Hack.) Fernald), миший Фабера (*Setaria faberi* F. Herrmann), фалакролома однорічна (*Phalacrolooma annuum* (L.) Dumort) тощо.

Це дає підставу вважати, що саме необроблювані землі є потенційним джерелом упродовження й поширення в агрофітоценози нових видів бур'янів.

Найефективнішими заходами контролю десяти наявних найпоширеніших видів бур'янів в агрофітоценозах пшениці озимої були застосування різноглибинного обробітку ґрунту та осіннього чи ранньовесняного обприскування посівів листовими гербіцидами; у посівах ячменю ярого — дворазове лушення стерні в поєднанні з допосівною культивациєю й листовими гербіцидами; соняшника — лушення стерні в поєднанні з глибоким осіннім обробітком ґрунту, двома допосівними культивациями та ґрунтовими гербіцидами до- або після сівби соняшника; на необроблюваних землях — одно-дворазові скошування бур'янів у фазі бутонізації чи колошіння, або застосування гербіцидів суцільної дії.

ВИСНОВКИ

В усіх степових зонах України список десяти найпоширеніших бур'янів представлений однаковидами, але суттєво відмінними для різних агрофітоценозів. У посівах пшениці озимої найбільш обтяжливими з них, з високим рівнем рясності були березка польова (2,8 шт./м²), осот польовий (2,5 шт./м²), грицики звичайні (17,8 шт./м²), кудрявець Софії (15,4 шт./м²) тощо; у посівах ячменю ярого — березка польова (3,4 шт./м²), гірчиця польова (9,1 шт./м²), лобода біла (8,5 шт./м²), шириця загнута

(6,1 шт./м²) тощо; соняшника — березка польова (3,1 шт./м²), плоскуха звичайна (22,4 шт./м²), осот польовий (2,9 шт./м²), латук татарський (2,0 шт./м²) тощо; на необроблюваних землях — спориш звичайний (1,6 тис. шт./м²), амброзія полинолиста (60 шт./м²), лутига татарська (147 шт./м²), грицики звичайні (93 шт./м²), тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будьонний Ю.В. До питання поширення бур'янів в Україні / Ю.В. Будьонний, В.С. Зуза // Особливості забур'янення посівів і захист від бур'янів у сучасних умовах: матеріали конференції. — К.: Світ, 2000. — С. 8—11.
2. Довідник з герботології / [І.Д. Примака, М.П. Косолап, П.І. Ковбасюк та ін.]; за ред. І.Д. Примака. — К.: Кондор, 2006. — 370 с.
3. Інструкція по определению засоренности полей, многолетних насаждений, культурных сенокосов и пастбищ. — М.: Агрпроимиздат, 1986. — 77 с.
4. Курдюкова О.М. Бур'яни Степів України / О.М. Курдюкова, М.І. Конопля. — Луганськ: Елтон-2, 2012. — 348 с.
5. Методические рекомендации по учету и картированию засоренности посевов / Под общ. ред. А.В. Фисюнова. — Днепропетровск: ВНИИК, 1974. — 71 с.

Курдюкова О.Н., Тыщук Е.П.

Десять самых распространенных сорняков степей Украины и их контроль

Установлено, что наиболее распространенными видами сорняков в степях Украины в посевах пшеницы являются *Convolvulus arvensis*, *Cirsium arvense*, *Capsella bursa-pastoris*; ячменя ярогого — *Convolvulus arvensis*, *Sinapis arvensis*, *Chenopodium album*; подсолнечника — *Convolvulus arvensis*, *Echinochloa crusgalli*, *Cirsium arvense*; на необрабатываемых землях — *Polygonum aviculare*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Atriplex tatarica*, *Capsella bursa-pastoris*.

сорняки, десять видов, распространение, встречаемость, агрофитоценозы, необрабатываемые земли

Kurdyukova O., Tyschuk O.

The ten most common weedage in steppes of Ukraine and their control

It was found that the most common weed species in the steppes of the Ukraine in the wheat fields are *Convolvulus arvensis*, *Cirsium arvense*, *Capsella bursa-pastoris*; in spring barley fields — *Convolvulus arvensis*, *Sinapis arvensis*, *Chenopodium album*; in sunflower fields — *Convolvulus arvensis*, *Echinochloa crusgalli*, *Cirsium arvense*; on uncultivated land — *Polygonum aviculare*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Atriplex tatarica*, *Capsella bursa-pastoris*.

weeds, ten species, expansion, occurrence, agrophytocenosis, uncultivated land.

Рецензент:

О.О. Иващенко,

доктор сільськогосподарських наук
Інститут захисту рослин НААН